

RIVALITATEA EUROPEANĂ ÎN BAZINUL FLUVIULUI CONGO ÎNAINTE DE CONFERINȚA COLONIALĂ DE LA BERLIN

ADRIANA LEAHU

În cursul secolului al XV-lea, scopul expedițiilor maritime portugheze a fost să descopere un ipotetic pasaj fluvial pe Coasta de Vest a Africii, care ar fi dus în ținutul fabulosului *Preot Ioan*, un puternic rege creștin, a cărui alianță ar fi permis înfrângerea musulmanilor. Atunci când, în 1483 Diego Cao descoperea gurile unui fluviu atât de maiestos încât marinarii săi l-au denumit mai întâi Rio Poderoso, pentru ca apoi să-i dea numele de *Zair*, de la denumirea indigenă *Nzadi*, el gândea că a găsit calea de traversare a Africii spre acel regat mitic¹. Numele de *Congo* a fost folosit mult mai târziu, începând cu secolul al XIX-lea în urma relațiilor cu suveranii zonei, care purtau titlul de *Manicongo*².

Relațiile care s-au stabilit între Portugalia și Congo au început sub auspicii favorabile, ajungându-se la convertirea la creștinism a suveranilor locali, care încercau să-și organizeze regatul după model portughez³. Contactul cu portughezii a fost urmat și de o amplificare fără precedent a ceea ce va deveni flagelul Africii, comerțul cu sclavi, practicat fără discriminare de toți reprezentanții națiunilor "civilizate".

Din secolul al XVIII-lea, în fața portughezilor se ivesc concurenții francezi și englezi, fapt care-i determină să construiască, în 1783, fortul Cabinda. În urma unui conflict cu flota franceză, tratatul încheiat la Madrid, la 30 ianuarie 1786, recunoștea drepturile portugheze pe malul drept al fluviului Congo. Important de semnalat este faptul că, până în secolul al XIX-lea, preocupat de alte probleme, guvernul de la Lisabona nu va încerca niciodată să ocupe efectiv teritoriul, pe care-l considera totuși parte integrantă din domeniul Coroanei⁴.

Această zonă de coastă a fost frecventată de europeni, care dezvoltă un comerț liber; astfel, vârsarea Congo-ului și regiunea dintre Cabinda și Loango au fost, timp de mai mulți ani, punctele calde ale comerțului cu sclavi. După 1870, el este înlocuit cu un comerț legal cu arahide, ulei de palmier, cauciuc, fildes, - în care se implică societăți olandeze, engleze, franceze - care și-au întemeiat factorii (comptoare). Reprezentanții comerciali aveau și o influență politică, încercând să atragă șefii locali de partea propriilor guverne. Alături de factorii s-au ivit misiunile religioase, atât protestante, care s-au îndreptat spre interior, cât și catolice, mai prospere, dar care au rămas pe coastă. La fel ca și agenții comerciali, misionarii rămân atașați intereselor țărilor de origine și joacă un rol important în competiția marilor puteri în regiune⁵. Pe de altă parte, țările interesate în comerț își trimiteau forțele navale în regiune pentru a-și proteja comerțanții și misionarii, ceea ce demonstra interesul real pentru protejarea

¹ I.P. Maghidovici, *Istoria descoperirilor geografice*, București, Ed. Științifică, 1959, p. 724-729.

² F. Latour da Veiga Pinto, *Le Portugal et le Congo au XIXe siècle*, Paris, PUF, 1972, p. 43.

³ A. Filimon, *Curs de istoria Africii*, 1981, Iași, p. 61-63.

⁴ Pinto, *op. cit.*, p. 50.

⁵ *Ibidem*, p. 75.

uriișelor profituri comerciale. Astfel, francezii, prin casele de comerț *Regis* și *Daumas* au importat prin factoriile de la Banana, Abrizette, Quissembo – 1500 t. arahide decorticate, 50 t. cauciuc, 25 t. fildes - toate transportate pe vase proprii; comerțul avantajos a determinat, după 1880, deschiderea de noi sucursale la Noqui și Ambriz. Olandezii, prin compania din Rotterdam, *Afrikaansche Handelsvereeniging*, a cărei sucursală principală se găsea la Banana, posedau 7 factorii la nord de Congo, 10 pe fluviu și 9 la Sud, ajungând în 1884 la 34 de factorii. Comerțul englez era de asemenea foarte activ, reprezentat prin patru mari case comerciale, care aveau numeroase factorii pe malurile fluviului⁶.

În concluzie, în secolul al XIX-lea comerțul s-a dezvoltat ascendent, observându-se o concurență comercială importantă, dublată de una politică - ambele accentuate în perioada internaționalizării problemei Congo-ului.

Africa Centrală, multă vreme necunoscută, a determinat o succesiune de explorări. Dacă primele au fost, în mare parte, dezinteresate, determinate de curiozitatea științifică, foarte rapid ele au devenit un instrument de pătrundere spre interior, la instigarea sau cu ajutorul diverselor națiuni sau instituții. Descoperirea Congo-ului ne demonstrează cu claritate această trecere de la interesul pur științific, misionar, umanitar, civilizator – la interesul politic.

Bazinul Congo-ului nu-și dezvăluise toate secretele nici portughezilor, nici celorlalți exploratori europeni din primele trei sferturi ale secolului al XIX-lea. Orice încercare a navelor de a urca mai sus de estuar eșuase datorită numeroaselor cataracte⁷. Apoi, triburile de pe coastă, în relații directe cu factoriile instalate în estuar sau pe țărmul Atlanticului – atât în Angola, cât și în Cabinda sau Landana – își apărau monopolul de intermediari comerciali și se opuneau oricărei penetrații a negustorilor europeni spre interior, întreținând cu abilitate, în același timp, zvonurile despre ferocitatea triburilor din interior. Din această cauză, de la pătrunderea în secolul al XVIII-lea a metișilor *Pombeiros* până la marile cascade, aflate în regiunea actualului Kisangani⁸, nu s-a mai reușit nici o explorare a cursului superior al fluviului, rămas practic necunoscut. Astfel, în 1816, expediția engleză a căpitanului Tuckey a încercat să urce pe fluviu pentru a-i descoperi izvoarele; ea s-a soldat cu un eșec tragic, neatingând decât primele cascade, întreaga expediție dispărând datorită malariei⁹. Alte expediții, cea a marchizului de Compiègne, a naturalistului Marche, a geografului Leuz – n-au putut să depășească Ogoué¹⁰.

Cel care a determinat descoperirea cursului superior a fost David Livingstone, care paradoxal nu și-a propus acest lucru când a plecat în expediția sa africană. Pastor și doctor, de origine scoțiană, el a devenit arhetipul exploratorului misionar, generos și filantrop. A plecat din Africa de Sud în 1849, a străbătut deșertul Kalahari, descoperind lacul Ngami. Într-o altă călătorie, urcă pe Zambezi și atinge Luanda, pe coasta angoleză, în 1854 rezolvând problema fluviului Zambezi. În ciuda sănătății șubrede, el reușește să traverseze Africa de Sud de la vest la est. Ajuns, în 1858, la lacul Nyassa, descoperă ororile comerțului cu sclavi, practicat de arabii din Zanzibar¹¹, fapt care-l determină să creadă că singura salvare ar constitui-o colonizarea engleză și înlăturarea stăpânirii portugheze în Africa de Est: "Anglia ar putea face

⁶ *Ibidem*, p. 79-80.

⁷ H. Brunshwig, *Le partage de l'Afrique noire*, Paris, Flammarion, 1971, p. 43.

⁸ C.Fluchard, A. Salifou, *L'Europe et l'Afrique du XVe siècle aux independances*, Bruxelles, 1987, p. 52.

⁹ Pinto, *op.cit.*, p. 88.

¹⁰ H. Brunshwig, *op.cit.*, p.43.

¹¹ Louis C.D. Joos, *Scurtă istorie a Africii negre*, București, Ed. Politică, 1966, p. 262.

Portugaliei un nobil serviciu dacă aceasta și-ar uita revendicările asupra coastei răsăritene a Africii”¹².

În cea de-a treia expediție – și ultima – a încercat să exploreze bazinul și izvoarele fluviului Congo, pornind de la Marile Lacuri. Din momentul plecării, Europa nu a mai primit nici o știre de la el; scrisorile, trimise la intervale regulate în țară, nu au sosit niciodată la destinație. Aceasta a provocat o foarte mare îngrijorare pentru soarta “eroului explorator”. În 1869, *New York Herald* l-a trimis pe Henry Morton Stanley, “unul din cei mai curajoși reporteri”, ca să dea de urma lui Livingstone¹³. De origine galeză, Stanley era cu totul opus lui Livingstone. Dur cu sine și cu ceilalți, el nu suporta nici o slăbiciune, iar în caz de nevoie nu ezita să folosească forța. Din aceste motive, el a fost deseori contestat de contemporanii săi și de asemenea este rău văzut de mulți istorici. De exemplu, Joseph Ki-Zerbo l-a caracterizat drept un “sportiv dublat de un afacerist fără scrupule, care a găsit în regiunile noi ale Africii un teren de desfășurare a brutalei sale energii”¹⁴. Stanley a sosit la Zanzibar în ianuarie 1871 și cu energia ce-l caracteriza a organizat un numeros corp expediționar și la 10 noiembrie îl descoperă pe dr. Livingstone la Ujiji, bolnav și fără provizii. Cuvintele pe care i le-a adresat în momentul întâlnirii – “Dr. Livingstone, după câte îmi închipui” – au intrat în legendă, adăugând o nouă trăsătură la portretul pe care contemporanii i l-au schițat¹⁵. Cei doi exploratori vor face turul lacului Tanganyika în pirogă, după care Stanley se reîntoarce în Anglia.

În martie 1874, Stanley pornește din nou de pe coasta de est, hotărât să coboare fluviul Congo până la vărsare, unde va ajunge la 9 august 1877, după 1001 zile de la plecarea din Zanzibar. El reușește să facă un bilanț hidrografic destul de exact al Africii Centrale, respectiv bazinele fluviilor Congo, Nil și a lacului Ciad. Stanley a demonstrat că fluviul Congo și afluenții săi formau o rețea navigabilă de peste 6,500 km. lungime; doar cei 400 km. care separau Stanley Pool de Oceanul Atlantic străbăteau o zonă foarte accidentată, printr-o serie de cataracte și cascade, constituind una din regiunile cele mai greu de traversat din lume¹⁶.

Regele Belgiei, Leopold al II-lea, sfătuit de Cameroon¹⁷, a fost primul care s-a gândit că Stanley găsisse o cale de acces spre centrul Africii de Vest, o cale care nu era monopolizată încă de nici un mare putere. Din această cauză, Leopold II va recurge, fără să ezite, la ajutorul generalului Sanford, fost ambasador al SUA la Bruxelles și membru al *Comitetului executiv al Asociației Internaționale pentru Explorarea și Civilizarea Africii (A.I.A.)* – fondată în 1876 – și președintele comitetului american al *AIA*¹⁸, a baronului Greindl, secretar al comitetului belgian al *AIA* și a lui sir Bartlee Frere, guvernator al Capului – pentru a duce tratative în vederea angajării lui Stanley în serviciul *AIA*¹⁹. Deoarece Anglia, căreia Stanley i se adresase în vederea punerii în valoare a descoperirilor sale în Congo, refuză - după numeroase negocieri cu emisarii lui Leopold al II-lea, acceptă să intre în serviciul său. Leopold transmisese că ar fi fericit să cunoască rezultatele expedițiilor lui Stanley și că acesta era liber, dacă dorea, să

¹² *Ibidem*.

¹³ E. Jefferson Murphy, *Istoria civilizației africane* București, vol. II, 1981, p. 180.

¹⁴ *Histoire de l'Afrique Noire*, Paris, 1972, p. 407.

¹⁵ H.M. Stanley, *În căutarea lui Livingstone*, București, 1982, vol. II, p. 103.

¹⁶ R. Oliver, A. Atmore, *L'Afrique depuis 1800*, (trad.d'anglais), Paris, 1970, p. 54.

¹⁷ V.L. Cameroon, 1844-1894, ofițer și explorator englez, membru al Societății Regale de Geografie din Londra, traversează, între 1873 și 1875, Africa Centrală de la Est la Vest.

¹⁸ F. Bontick, *Aux origines de l'Etat Independent du Congo*, Louvain, 1966, p. V-IX.

¹⁹ H. Brunswick, *Mythe et réalité de l'impérialisme colonial français*, Paris, 1960, p. 39.

continuie și să-și dezvolte marea operă²⁰ Planurile grandioase ale lui Stanley erau în deplină concordanță cu cele ale lui Leopold. Astfel, el propunea crearea unei companii care să construiască o cale ferată în zona cataractelor și care să înființeze o linie de navigație, cu vase mici, în regiunea Congo-ului Superior, pentru dezvoltarea comerțului în întregul bazin²¹.

Paralel cu acțiunea de atragere a lui Stanley, Leopold a fost preocupat de camuflarea adevăratelor sale intenții, care erau luarea în posesie personală a noilor regiuni descoperite. El a căutat, pe de o parte, să convingă marile puteri că țelurile sale sunt dezinteresate, iar toate acțiunile în Africa Centrală sunt sub drapelul AIA²², iar pe de alta, să-și creeze condițiile necesare pentru luarea în posesie a teritoriilor descoperite. Pentru aceasta a lansat inițiativa formării unui sindicat pentru studiul Congo-ului, pentru o eventuală societate de căi ferate în Africa și pentru înființarea unei societăți comerciale al Congo-ului Superior. La 25 octombrie 1878, zece acționari s-au angajat să verse un total de 450,000 franci; regele s-a angajat să contribuie cu 133,000 franci. Câteva zile mai târziu, la 30 octombrie, Stanley semna la Bruxelles un contract care-l subordona direct lui Leopold II; el se angaja să-l servească pe rege în Africa timp de 5 ani, cu posibilitatea de reînnoire numai cu acceptul lui Leopold. Regele avea dreptul să fixeze momentul intrării sale în vigoare, fixându-se și sumele puse la dispoziție lui Stanley pentru crearea de stațiuni pe Congo. Stanley nu avea dreptul de a publica sau conferența fără autorizația regelui, putând fi pus la dispoziția AIA sau a unui sindicat de explorare industrială sau comercială, sau chiar a unei companii comerciale sau feroviare²³.

La 25 noiembrie 1878 s-a constituit un nou comitet, *Comitetul de Studii pentru Congo Superior*, societate cu un capital de un milion franci, pentru o durată de trei ani. Prin intermediul bancherului Lambert, Leopold a subscris 260,000 franci. Asociația declara că scopurile sale erau esențialmente filantropice și științifice, dorind "extinderea influenței civilizației și căutarea de noi debușee pentru comerț și industrie, prin studii și explorări în regiunea Congo"²⁴ Scopul real era definit cu claritate a se vedea dacă este posibil să se realizeze o comunicare facilă între Congo Inferior și Congo Superior, și să se examineze dacă s-ar putea stabili relații comerciale cu populațiile din Congo Superior. Pentru atingerea acestor țeluri, urmau să fie constituite două societăți, *Societatea Internațională de Transporturi în Africa* și *Societatea Internațională de Comerț în Africa*²⁵. Din analiza statutului societății se observă, că deși articolul 6 interzicea orice scop politic, acesta nu viza decât pe acționarii aparținând națiunilor străine, Leopold neconsiderându-se obligat să respecte această prevedere²⁶ În acest sens, în notele secrete trimise lui Stanley, îi cerea să obțină de la șefii indigeni concesiuni de terenuri, cu dreptul de a construi drumuri și de a obține cele mai fertile terenuri pentru culturi. Pe de altă parte, el preconiza crearea unei *Confederații Republicane a Negrilor Liberi*, asemenea Liberiei, confederație independentă, al cărei șef urma a fi european și numit de Leopold²⁷. Constituirea acestui stat liber, modest la origine, era necesară pentru a

²⁰ J. Bruhat, *Leopold II*, în Ch.A. Julien, *Les politiques d'expansion impérialistes*, Paris, 1949, p. 80.

²¹ F. Bontick, *op.cit.*, p. 36.

²² H. Brunshwig, *Mythe...*, p. 40.

²³ F. Bontick, *op.cit.*, p. 48-49.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ H. Brunshwig, *Mythe...*, p. 40.

²⁷ J. Bruhat, *op.cit.*, p. 81.

da legalitate acțiunii și mai ales pentru că nu ar “suscita gelozia nici unei națiuni”²⁸. Din aceste motive, inițiativa a reprezentat un moment fundamental în istoria imperialismului leopoldian acesta avea propria lui organizație, *Comitetul Congo-ului Superior*, independent de *AIA*, pe care o tutela. La ședința *Comitetului*, din 2 ianuarie 1879, s-a adoptat definitiv planul lui Stanley, confirmat ca șef al expediției, fiind votate și creditele necesare. La 10 februarie, Stanley părăsește Bruxelles și la 18 martie ajunge la Zanzibar, de unde pornește spre Congo.

La 17 noiembrie 1879, folosindu-se de pretextul slăbiciunii companiei *Afrikaansche Handelsvereniging* și de faptul că trei pătrimi din capital fusese cheltuit, Leopold obține dizolvarea *Comitetului de Studii pentru Congo Superior* și constituie *Asociația Internațională a Congo-ului (AIC)*. Transformarea s-a făcut în cel mai mare secret, astfel încât, chiar Stanley nu a aflat despre ea decât în 1882, până atunci continuând să acționeze în numele comitetului dispărut. De acum înainte, Leopold dispunea de autoritatea supremă și nu avea de dat socoteală nimănui. În trei ani el a ajuns să-și atingă scopul, *AIC* nefiind altceva “decât o asociație fictivă care-l reprezenta pe regele Belgiei”²⁹.

Între 1879 și 1884, Leopold al II-lea a trebuit să acționeze cu mare finețe pentru a obține recunoașterea suveranității sale în Congo de către marile puteri. Proiectul era în acel moment cu adevărat extraordinar “...să crezi un stat în centrul Africii, căruia să-i devii suveran, să obții recunoașterea tuturor guvernelor, să-l exploatezi, să te îmbogățești astfel și să devii puternic, ce vis infantil – a cărui realizare s-a datorat în mare parte refuzului oamenilor cu rațiune de a-l lua în serios”³⁰. La 16 august 1879, Leopold îl avertizează pe Stanley asupra pericolului concurenței portugheze, prin Serpa Pinto, germane, prin comitetul german al *AIA* – care dorea să fondeze o stațiune între coasta orientală a Africii și lacul Tanganyika. Cei mai periculoși competitori erau francezii prin *Brazza* și *Ballay*. Cei doi exploratori fuseseră prieteni de Leopold, care îi decorase și încercase să-i angajeze în serviciul său; ei au refuzat deschis propunerea, *Brazza* suspectându-l pe rege – și pe bună dreptate – că urmărește cuceriri în Africa, în detrimentul Franței.

Franța era interesată de Africa Centrală, urmărind să pătrundă pe cursul fluviului Congo. Pierre Savorgnan de *Brazza* “a fost cel care a dat Congo Franței, pornind din Gabon”³¹. Italian de origine, născut la 25 ianuarie 1852, la Roma, era cel de-al șaptelea fiu al unei familii nobiliare. Atras de mare și de aventură, el a devenit ofițer de marină, fiind naturalizat francez. În 1874 s-a îmbarcat pe escadra Atlanticului de Sud, care se ocupa cu reprimarea contrabandei cu sclavi. Pasionat de descoperirile geografice, solicită și obține autorizarea de a efectua explorarea fluviului Ogoué. În luna noiembrie 1875 începe prima expediție în Africa. Fără să se descurajeze atunci când calea fluvială nu a mai putut fi utilizată, și-a continuat drumul până pe platoul Bateke, descoperind un nou râu – *Alima* – ceea ce i-a dat noi speranțe că se poate apropia de Congo. Pe toată durata expediției, *Brazza* a reușit să stabilească relații bune cu populațiile întâlnite; peste tot, el se prezenta ca un om al păcii, fără să recurgă la arme. Pentru a-și întregi această imagine, el eliberează sclavii folosiți ca hamali. Puțin câte puțin, imaginea omului alb, drept și bun, s-a răspândit în întreaga regiune. *Brazza* a aflat de la indigeni – că o vastă întindere de apă se află nu departe de *Alima*, dar ostilitatea triburilor *Apfuros* față de albi, declanșată de comportamentul brutal al expediției lui Stanley, îi barează drumul. *Brazza*,

²⁸ H. Brunshwig, *Le partage...*, p. 46-47.

²⁹ J. Bruhat, *l op. cit.*, p. 81

³⁰ H. Brunshwig, *Mythe...*, p. 42.

³¹ P. Montagnon, *La France coloniale*, vol. I, Paris, 1988, p. 248.

credincios conduitei pașnice, refuză folosirea forței și se retrage spre Gabon, de unde revine în Franța în 1878. Această expediție, cu rezultate limitate, a luat brusc o altă dimensiune în momentul în care Leopold al II-lea începe să se intereseze de descoperirile sale și după ce află despre expediția lui Stanley. Pentru Brazza totul s-a clarificat : acea întindere de apă, despre care i se vorbise, era Congo, de care îl despărțiseră 5-6 zile de drum. Din această perspectivă, epuizanta lui călătorie a căpătat o importanță deosebită, deoarece Ogoué permitea accesul spre Congo, oferind o cale de penetrare pentru explorarea și luarea în posesie a Africii Centrale de către Franța³².

Francezii și-au dat seama că plecarea lui Stanley, în august 1879, într-o nouă expediție în Congo, nu avea finalități geografice, ci luarea în posesie a Congo-ului, în numele regelui Belgiei. De aici se declanșează o cursă contra cronometru între Brazza și Stanley. Brazza obține fonduri din partea Parlamentului și a Societății de geografie din Paris, dar este nevoit să-și folosească și propria avere pentru organizarea unei expediții rapide spre Congo. În martie 1880 este la Libreville (Gabon), urmează cursul lui Ogoué și în iunie înființează, la 815 km. de coasta gaboneză, Franceville. Cea de-a doua parte a misiunii sale era să atingă Congo³³.

Concomitent, Leopold al II-lea îl presează cu mesajele sale pe Stanley, pentru a se grăbi, îngrijorat de viteza cu care înaintase Brazza; astfel, în decembrie 1879, el îi scria: "Concurenți pe care nu-i putem disprețui, amenință ... de a mă devansa pe Congo Superior Domnul Brazza va încerca să coboare Alima până la confluența cu Congo, unde speră să ajungă înaintea noastră. Nu mai avem timp de pierdut"³⁴

Brazza continuă să avanseze metodic și fidel obiectivelor sale, ajungând la începutul lunii septembrie 1880 să vadă întinzându-se la picioarele sale imensa întindere de apă a Congo-ului. "Emoția pe care am resimțit-o în fața acestei priveliști a fost dintre cele mai puternice din viața mea. Mă reculegeam în liniște, încercând să-mi domin bătaile violente ale inimii, gândind că de aici înainte se decide soarta misiunii mele"³⁵. Brazza intră în contact cu populația Bateke, fiind primit cu multă prietenie, având reputația de *Marele șef alb al Ogoué-ului*. Profitând de aceasta, la 10 septembrie și la 3 octombrie 1880, francezul semnează tratatele cu Makoko³⁶, prin care se recunoștea protectoratul Franței asupra teritoriilor locuite de Bateke : în principiu cele două maluri ale Congo-ului, de la cataracte, până la confluența cu Ubangi și malul drept al viitoarei Stanley Pool, pentru că Makoko nu cunoștea limitele statului său și oricum el se considera stăpânul oamenilor și nu al pământului.

După ce a organizat un post pe malul drept al lui Stanley Pool – numit de indigeni Ntamo, viitorul Brazzaville – pe care-l va lăsa în grija sergentului senegalez Malamine, împreună cu trei soldați și drapelul Franței, ce avea în ochii lor o forță magică - Brazza își continuă drumul pe cursul inferior al Congo-ului. La 7 noiembrie 1880, aproape de Vivi, se întâlnește cu Stanley, care urca pe fluviu. Despre această întâlnire, Stanley scria : "Am întâlnit

³² *Ibidem*, p. 248-249; *vezi* și J. Meyer, J. Tarrade, Annie Rey-Goldzeiguer, J. Thobie, *Histoire de la France coloniale, L Des origines à 1914*, Paris, A.Colin. 1991, p. 598.

³³ J.M. Gaillard, *Jules Ferry*, Paris, 1989, p. 573.

³⁴ *Apud* J. Bruhat, *op.cit.*, p. 83.

³⁵ *Apud* Montagnon, *op.cit.*, p. 251.

³⁶ Makoko înseamnă în limba Bateke *rege*; înțelegerea greșită a cuvântului a determinat folosirea lui ca nume propriu. *vezi* pe larg în *Ibidem.*, p. 251.

un om zdrențaros, desculț, fără altă escortă decât câțiva hamali mizerabili. El mi-a spus că a luat în stăpânire teritoriul pentru Franța³⁷

Brazza va păstra secrete tratatele încheiate cu Makoko, pentru că el nu era îndreptățit să reprezinte Franța, fiind un trimis al *AIA*. Pe de altă parte, el dorea ca Stanley, concurentul său, să fie pus în fața faptului împlinit³⁸. Astfel, Stanley află abia în iulie 1881 despre tratate, atunci când, ajuns la postul instalat pe malul drept al Stanley Pool, sergentul Malamine îi va interzice accesul, spunându-i-**“Ici la France”**³⁹. Din acest motiv el va trebui să acționeze doar pe malul stâng al Congo-ului, unde fondează Leopoldville.

Ajuns la Banana, Brazza este nevoit, după o dispută cu Mizon, devenit șef al stațiilor *AIA*, să renunțe la reîntoarcerea la Brazzaville și ajunge cu greu la Libreville și apoi în Franța, la 7 iulie 1881⁴⁰. Din acest moment, singurul său obiectiv este ratificarea tratatelor Makoko, acționând pe două fronturi: pe de o parte, ajutat de prieteni și mai ales de Lesseps, va declanșa o adevărată campanie de popularizare a activității sale în Africa Centrală, prezentând rezultatele expediției în fața *Societății de Geografie din Paris* și a *Societății de Geografie Comercială din Bordeaux*, și în numeroase articole în presă. Pe de altă parte, el adresează trei lungi rapoarte Ministerului Marinei și Ministerului de Externe. Mai mult, la crearea unei imagini favorabile a contribuit chiar adversarul său Mizon, care susținea că “prin ocuparea Gabonului, Franța pune un picior în bogatele ținuturi ale Africii Ecuatoriale, iar fondarea de stațiuni în bazinul Congo pune și al doilea picior; în concluzie, nu-i rămâne Franței decât să acționeze”⁴¹.

Încheierea tratatelor Makoko, publicitatea făcută în jurul lor și a expediției Brazza au neliștit întreaga Europă colonială. Leopold al II-lea face eforturi uriașe pentru a împiedica ratificarea tratatelor. El îi scrie lui Lesseps, în octombrie 1882, pe care îl implora ca în calitatea lui de președinte al Comitetului francez al *AIA* “să salveze caracterul umanitar al *AIA*, evitând astfel instalarea politicii în Congo”⁴². În același timp, îl trimite pe bancherul său personal, Lambert, la Paris, pentru a încerca să negocieze înaintea ratificării; el avea în vedere deja o împărțire a Congo-ului cu Franța, prin preluarea malului stâng, francezii rămânând cu cel drept. Lambert trebuia să mai obțină pentru asociație dreptul de a-și construi o cale de acces pe malul drept, dar scopul principal al misiunii sale era de a obține o recunoaștere oficială a teritoriilor asociației africane. Lambert, cu toate că a fost foarte bine primit, eșuează⁴³. În al treilea rând, dându-și seama că succesul lui Brazza a însemnat un eșec pentru el, Leopold pregătește o nouă expediție, pe care o încredințează exploratorului german, dr. Pechuel-Loesche, care trebuia să coboare Kouilou-Niari, în direcția Loango.

În vara lui 1881, Foreign Office cere precizări, iar în martie 1882 o copie a tratatelor. În iunie, cererea devine și mai presantă; “Guvernul Majestății Sale dorește să știe cu certitudine dacă tratatul este un document original și dacă el este recunoscut de guvernul francez”⁴⁴.

³⁷ Apud *Ibidem*, p. 252.

³⁸ D. Bouche, *Histoire de la colonisation française*, Paris, 1991, p. 67.

³⁹ Montagnon, *op.cit.*, p. 252.

⁴⁰ J. Meyer, ș.a., *op.cit.*, p. 599.

⁴¹ Apud *Ibidem*.

⁴² H. Brunshwig, *Le partage...*, p. 49.

⁴³ Idem, *Mythe...*, p. 45.

⁴⁴ J. Meyer, ș.a., *op.cit.*, p. 600.

Portugalia, neliniștită de prezența drapelului francez care flutura deasupra unui teritoriu pe care-l considera supus drepturilor sale istorice, cere de asemenea, explicații prin intermediul lui Luciano Cordeiro, secretarul Societății Geografice din Lisabona, punând trei întrebări: 1) Brazza și Stanley acționează pentru AIA?; 2) Sunt ei autorizați să negocieze tratate politice? 3) AIA va accepta responsabilitatea intrigilor țesute de exploratorii săi printre principii indigeni?⁴⁵ Ambasada Franței la Lisabona își dă seama de reacția Portugaliei față de acțiunea lui Brazza și în octombrie 1882 avertizează guvernul francez că "... în cazul în care guvernul Republicii va lua în problema Congo o decizie care ar putea să atingă amorul propriu portughez, trebuie, cu siguranță, să se aștepte ca această țară să se reorienteze spre Anglia"⁴⁶. Prevenit, primul ministru francez, Duclerc, cu prilejul unei întâlniri cu ministrul de externe portughez, Azeveda, îi reafirmă intențiile amicale ale guvernului francez. Franța dorea să se înțeleagă cu Portugalia în tot ceea ce privea delimitarea frontierelor în teritoriile deținute de Brazza, Duclerc declarând că va respecta drepturile portugheze asupra teritoriului Congo-ului, recunoscând justetea pretențiilor la sud de 5°12' latitudine sudică. Cu alte cuvinte, Franța recunoștea Portugaliei posesiunea asupra malului stâng al fluviului și ridica pretenții doar asupra malului drept, care-i fusese cedat⁴⁷.

În această situație, nemulțumită de pretențiile Franței și dându-și seama că nu se poate opune cu mijloace proprii, profitând de teama pe care o inspirau Angliei ambițiile franceze, Portugalia se îndreaptă spre singura putere care nu-i contestase până atunci drepturile istorice în zona Congo, în luna noiembrie începând negocierile cu contele Granville.

În fața întrebărilor englezilor, în fața neliniștii portughezilor și în fața ambițiilor lui Leopold și a agitației lui Stanley – care ridiculizase într-o conferință la Paris inițiativele lui Brazza și zdrențele lui Malamine, "bravul apărător al onoarei Franței"⁴⁸ – Franța trebuia urgent să ia o decizie. Campania dusă de cercurile economice s-a amplificat. Camerele de Comerț din Paris și Marsilia răspândesc apeluri pentru Congo francez; bănci și firme lansează proiecte de căi ferate și de societăți comerciale în Congo. Ranchiuna provocată de modalitatea în care – în aceeași perioadă Franța fusese depășită în Egipt de Anglia – a contribuit cu siguranță la succesul campaniei lansate în presă în favoarea ratificării tratatelor⁴⁹. La 18 noiembrie 1882, proiectul de lege, purtând numele de "Tratate și Acte încheiate între domnul Savorgnan de Brazza și regele Makoko" este depus pe biroul Adunării Naționale. Expunerea de motive insistă asupra dreptului primului ocupant, asupra misiunii civilizatoare a Franței și a deschiderii comerțului pentru toate națiunile. În raportul său din 21 noiembrie 1882, Rouvier sublinia că Franța trebuie să apară în Africa Centrală nu ca o putere concurentă, ci ca o națiune comercială⁵⁰. În aceeași zi, Camera votează cu 441 voturi pentru, contra 3 ratificarea tratatului Makoko. Procedul era insolit, pentru prima oară un tratat încheiat între un francez și un oarecare șef african era ratificat prin votul Camerei⁵¹. Majoritatea deputaților vedea în acest vot posibilitatea unei revanșe asupra umilinței egiptene, fără a-și asuma riscuri prea mari, dar trebuie să vedem aici mai ales hotărârea Franței de a se angaja decisiv în politica colonială.

⁴⁵ J. Bruhat, *op.cit.*, p. 85.

⁴⁶ Pinto, *op.cit.*, p. 154.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 156.

⁴⁸ H. Brunswick, *Le partage...*, p. 49.

⁴⁹ D. Bouche, *op.cit.*, p. 67.

⁵⁰ J. Meyer, ș.a., *op.cit.*, p. 601.

⁵¹ D. Bouche, *op.cit.*, p. 67.

Surprinzătoarea ratificare de la 21 noiembrie 1882 a îndreptat spre Africa Centrală atenția tuturor marilor puteri și după expresia lui Leopold al II-lea, a introdus politica în Africa Centrală⁵². Zgomotul făcut în jurul acestei afaceri atrăgea – asupra Africii Centrale, în mare parte neexplorată – atenția diplomaților.

Portugalia se neliniștește. Instalată în Angola, ea invoca dreptul priorității istorice asupra vărsării Congo-ului, descoperită de navigatorii săi încă din secolul al XV-lea și dominată de aliatul său, Regatul Congo între secolele XVI-XVII⁵³. După acțiunea lui Savorgnan de Brazza și ratificarea tratatelor Makoko, situația ei se complică, în condițiile în care – în afara opoziției engleze la pretențiile sale – se adăuga și Franța. Astfel, diplomația portugheză se găsea într-un mare impas, pe care își dădea seama că-l putea transforma într-un câștig printr-o activitate diplomatică abilă, profitând de condițiile momentului. Marea Britanie se temea de Franța, considerând-o periculoasă pentru libertatea comerțului în zonă, datorită politicii sale protecționiste. Franța nu avea încredere în Marea Britanie, deoarece afacerea egipteană era foarte prezentă în amintirea francezilor și guvernul se temea ca această situație să nu se repete și în Congo, prin intermediul AIA, care prin abilitatea lui Leopold putea obține protecția engleză. Era evident că teama reciprocă putea permite diplomației portugheze, pentru prima oară, să „aibă un câmp larg de acțiune, deschizându-i-se mai multe posibilități”⁵⁴.

Prima era de a duce negocierii paralele cu Franța și Anglia și să obțină recunoașterea suveranității sale asupra teritoriilor situate între 5^o12' și 8° latitudine sudică, utilizând cu abilitate diferendele dintre ele. A doua, consta în reunirea unei conferințe internaționale - idee sugerată încă din 1881 de deputatul Barros e Cunha, fost ministru de finanțe – care trebuia să rezolve toate problemele africane. Conferința ar fi trebuit să grupeze toate statele doritoare să se asocieze pentru a civiliza continentul african. Din păcate, această sugestie nu a fost urmată, în acel moment Portugalia putând câștiga, în condițiile în care pasiunea marilor puteri pentru Congo nu începuse încă a se manifesta. A treia, era să negocieze cu Marea Britanie, putere care până atunci refuzase mereu să recunoască pretențiile portugheze. Ideea a fost lansată de Partidul Renașterii Naționale, care era tradițional filo-englez. În acest context se ridică întrebarea, de ce Anglia? Calculul portughez a fost următorul: Olanda, care era cea mai mare putere comercială în Congo, renunțase în 1871 în favoarea Angliei; Germania nu avea, în acel moment, interese în regiune, Bismarck opunându-se expansiunii coloniale; Franța era legată de Portugalia prin tratatul din 1876; AIA nu era decât o societate care nu putea obține drepturi de suveranitate asupra unui teritoriu: ea putea jena, dar nu reprezenta un pericol în materie colonială, cel puțin în viziunea lipsită de realism a Portugaliei⁵⁵.

Preponderența comercială a Angliei în lume, supremația flotei și triumful liberului schimb au determinat-o să-și elaboreze o politică izolaționistă față de Europa și de non-ocupație în materie colonială⁵⁶. În același timp, ea a fost obligată de mai multe ori să-și modifice această atitudine de bază, pentru a împiedica ruperea echilibrului puterii în lume. Ratificarea tratatelor Makoko este un astfel de exemplu. Într-adevăr, dacă statu quo-ul, care se menținuse în Congo după 1846 și care asigura libertatea comerțului, era pus în discuție, modificarea acestuia trebuia să se facă în favoarea sa. Teamă de a vedea o putere precum Franța

⁵² P. Milza, *Les relations internationales de 1871 à 1914*, Paris, 1991, p. 54.

⁵³ H. Brunswick, *Le partage...*, p. 50.

⁵⁴ Pinto, *op.cit.*, p. 182-186.

⁵⁵ J. Bruhat, *op.cit.*, p. 86.

⁵⁶ R. Gildea, *Barricades and Borders. Europe 1800-1914*, Oxford Univ. Press, 1987, p. 337.

amenințând interesele comerciale ale englezilor în Congo, a determinat-o să ia în sfârșit în considerare pretențiile portugheze asupra acestei regiuni. Anglia nu dorea să ocupe ea regiunea Congo, ci prefera să trateze cu Portugalia, pe care o putea influența cu ușurință, în virtutea legăturilor tradiționale dintre cele două țări, dar și datorită slăbiciunii politice și militare a acesteia. Modificarea poziției Angliei față de Portugalia a întâmpinat o puternică opoziție din partea opiniei publice engleze, reflectată imediat în Parlament⁵⁷. Portugalia nu se bucura de simpatie în Anglia datorită politicii sale absolutiste din trecutul apropiat și a modului brutal în care își trata coloniile; în crearea acestei imagini negative, un rol hotărâtor l-au avut descrierile și recomandările lui Livingstone, dar și campania concertată desfășurată de Leopold al II-lea, prin intermediul membrilor englezi ai AIA.

Guvernul portughez și-a dat seama că va fi obligat, pentru a obține câștig de cauză, să facă mari concesii Angliei. Într-adevăr, dacă guvernul Gladstone se arătase favorabil încetării tuturor diferendelor cu Portugalia, el nu dorea să revină asupra aspectului istoric al problemei, pe care se fundamentau pretențiile portugheze, respingându-le în totalitate. Era reținută doar dorința Lisabonei de a se deschide această regiune a Africii comerțului și civilizației. În acest sens, la 15 decembrie 1882, lordul Granville transmitea Lisabonei o notă prin care se declara gata să recunoască suveranitatea Portugaliei asupra coastei occidentale a Africii între 5°12' și 8° latitudine sudică, pe baza a șase condiții, dintre care amintim libertatea navigației pe Congo și Zambezi și a afluenților săi, tarife liberalizate și acordarea clauzei națiunii celei mai favorizate în posesiunile portugheze, cedarea unor teritorii în Africa de Vest (forturile Saint James Baptiste, D'Ajuda și Ouiddah)⁵⁸. Aceste pretenții vor stârni nemulțumire, Portugalia considerându-se într-o stare de inferioritate față de alte națiuni, care să fi putut, prin mijloace "legitime" – tratate, ocupare sau colonizare efectivă - să ocupe teritoriile pe coastă și în interiorul Africii.

În condițiile în care tratativele treneză, Portugalia se reorientează spre Franța. La 18 iulie 1883, Serpa Pimentel, ministrul de externe, propune guvernului francez să reglementeze frontierele franco-portugheze în toate regiunile Africii de Vest, unde cele două erau vecine. Aluzia la Congo era foarte clară. Guvernul francez acceptă imediat inițiativa, mai ales după ocuparea regiunii Kouillou-Niari de către Asociația lui Leopold, care-i bara în acest fel drumul spre ocean. Franța urmărea recunoașterea de către Portugalia a teritoriilor obținute prin tratatele Makoko și prin expedițiile ulterioare ale lui Brazza, acceptând în schimb pretențiile "istorice" ale Lisabonei. Tratativele, începute într-o conjunctură favorabilă, vor fi sabotate de Leopold al II-lea, care intervine cu o abilitate diabolică, făcându-l pe Jules Ferry să creadă că posesiunile franceze în Congo pot crește prin anexarea teritoriilor AIC și că tratativele cu Portugalia nu aveau rost⁵⁹. Din acest motiv, Portugalia îl acuză direct pe Leopold de organizarea campaniei anti-portugheze, care submina tratativele cu Anglia și Franța.

Anglia, aflând de promisiunile făcute de Leopold al II-lea Franței - în condițiile în care Parisul trata cu Lisabona – reacționează, încheind tratatul anglo-portughez din 26 februarie 1884⁶⁰. Portugalia ocupa cele două maluri ale fluviului Congo, până la 5°12' pe litoral și în interior până la Noqui; o comisie mixtă garanta libertatea comerțului și a navigației, tarifele

⁵⁷ Tradiția politică britanică nu permitea executivului să ducă negocieri secrete, el fiind obligat să-și schimbe atitudinea în funcție de criticile și propunerile care erau făcute în Parlament.

⁵⁸ Pinto, *op.cit.*, p. 188.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 171.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 182.

varmale aplicate fiind cele din Mozambic. Anglia își rezerva dreptul de a supraveghea comerțul cu sclavi în apele teritoriale portugheze din Africa de Est.

Semnarea tratatului nu a fost, contrar speranțelor guvernului lusitan, epilogul problemei Congo-ului datorită reacțiilor adverse provocate, atât în interiorul țărilor semnatare, cât și din partea marilor puteri interesate.

Ratificarea tratatelor Makoko a afectat cel mai mult planurile lui Leopold al II-lea, pentru că a trezit interesul politic al celorlalte mari puteri pentru Africa Centrală. Leopold risca să-și vadă stațiunile înglobate într-un teritoriu plasat sub o suveranitate europeană. De aceea, el îl presează pe Stanley să dea prioritate organizării statelor negre față de organizarea societăților de comerț și transport⁶¹.

Leopold al II-lea este nevoit să ducă o politică concertată pentru a-și atinge scopul, realizarea unui stat în inima Africii, care să-i aparțină. Trei au fost principalele sale direcții de acțiune: 1) să continue achiziționarea de teritorii în zona Congo; 2) să obțină recunoașterea statutului politic al *AIC*; 3) să împiedice orice acțiune care i-ar fi putut pune în pericol realizarea planurilor sale.

1. În decembrie 1882 ocupă bazinul Kouillou-Niari, unde înființează stațiuni al căror nume evocau familia regală: Stephanieville, Philippeville, Baudoinville, Rudolfstadt⁶² și obține recunoașterea suveranității pentru *AIC*. Această achiziție s-a făcut în urma unei concurențe aprige cu exploratorii francezi, Braza recunoscând victoria agenților lui Leopold în regiune. Leopold ținea foarte mult la acest teritoriu pentru că putea fi o cale de acces spre ocean și în același timp, o monedă de schimb.

2. Obiectivul lui Leopold al II-lea de a face recunoscută *AIC* de către marile puteri - ca stat - era foarte greu de atins și a fost nevoit să-și folosească toate talentele diplomatice. Cum nu era o persoană care să cedeze în fața dificultăților, el a angajat - aproape simultan - convorbiri cu trei națiuni, SUA, Portugalia și Franța. În demersurile sale cu guvernul SUA a fost ajutat în mod considerabil de generalul Sanford⁶³, care profitând de confuzia dintre *AIA* și *AIC* - întreținută cu bună știință - reușește, la 22 aprilie 1884, să obțină recunoașterea statutului politic pentru *AIC*, asociația fiind "asimilată cu un guvern prieten SUA"⁶⁴. Tratatul secret duse de baronul Greindl cu guvernul portughez eșuează, în ciuda ofertelor avantajoase făcute. Leopold s-a convins de ostilitatea evidentă a Portugaliei față de *AIC*, ostilitate generată și de atacurile constante ale suveranului Belgiei împotriva pretențiilor lusitane asupra gurii Congo-ului⁶⁵.

În aceste condiții, necesitatea de a câștiga Franța și de a face să eșueze tratatul anglo-portughez, devenea indispensabilă pentru salvarea planurilor *AIC*. Deja, din iunie 1883, Leopold al II-lea pregătise terenul, lăsându-l pe Jules Ferry să înțeleagă că este iremediabil obligat să ceară protecția Franței, chiar dacă Anglia este gata să-l ajute. Nemulțumirea lui Jules Ferry, ca urmare a semnării tratatului anglo-portughez, l-a determinat să acorde o mai mare atenție propunerilor lui Leopold, în care vedea un avantaj cert pentru Franța. Acordul între *AIC* și guvernul francez s-a făcut printr-un schimb de scrisori între Strauch, președintele asociației și Jules Ferry - primul ministru francez. La 22 aprilie 1884, *AIC* își lua două angajamente: nu va ceda nici unei puteri străine stațiunile și teritoriile din regiunea Congo și din valea Kouillou-

⁶¹ H. Brunshwig, *Le partage...*, p. 50.

⁶² J. Bruhat, *op.cit.*, p. 84.

⁶³ Asupra rolului jucat de Sanford vezi F. Bontick, *op.cit.*, *passim*.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 120.

⁶⁵ Pinto, *op.cit.*, p. 227.

Niari și promitea dreptul de preempțiune Franței, în condițiile în care Asociația ar fi fost nevoită să renunțe la acestea⁶⁶. La 24 aprilie, Jules Ferry răspunde, declarând că guvernul francez se angajează la rândul său "...să respecte stațiunile și teritoriile Asociației și să nu pună obstacole în exercitarea drepturilor sale"⁶⁷. Astfel, într-o perioadă în care exista o concurență aprigă pe teren, Leopold al II-lea obținea la Paris recunoașterea *de facto* a AIC de către Franța⁶⁸. Jules Ferry credea că a obținut un avantaj potențial important⁶⁹, când de fapt cel avantajat a fost Leopold al II-lea, care printr-o lovitură de geniu făcea astfel presiuni asupra Angliei și a Germaniei, determinate să susțină AIC, pentru a elimina momentul în care teritoriile sale vor reveni Franței⁷⁰.

3. Principalul pericol pentru Leopold al II-lea îl reprezenta tratatul anglo-portughez din februarie 1884, care-i bloca ieșirea la mare, izolându-l în inima Africii Centrale. Pentru a împiedica ratificarea acestuia de către Parlamentul britanic, el se va folosi de toate mijloacele posibile. La cererea sa, Banning a redactat un "Memoriu asupra drepturilor și pretențiilor Portugaliei la suveranitatea unor teritorii și a coastei occidentale a Africii". Acesta a trezit un interes deosebit, provocând opoziția generală față de tratat în Olanda, Germania, Franța și chiar în Anglia, unde negustorii din Manchester se temeau că libertatea comerțului va fi afectată, neezitând să-l roage pe Bismarck să provoace și protestul negustorilor din Hamburg⁷¹. Prin intermediul membrilor englezi ai Asociației, care făceau parte din Parlament sau Cabinet, s-a susținut inutilitatea ratificării tratatului și chiar pericolul reprezentat de acesta pentru comerțul englez. De asemenea, este orchestrată o violentă campanie de presă, cu scopul de a alimenta ostilitatea opiniei publice engleze față de tratat. În aceste condiții, la 24 iulie 1884, tratatul era denunțat.

Neratificarea tratatului anglo-portughez nu s-a datorat acțiunilor singulare ale lui Leopold sau nemulțumirii opiniei publice. Trebuie să adăugăm aici, ca un factor decisiv, intervenția lui Bismarck în politica colonială. Atitudinea guvernului german fusese, până în februarie 1884, o politică de expectativă. Declarându-se net împotriva acordului anglo-portughez, Bismarck a provocat abandonarea lui. Teza lui Bismarck⁷² era că un acord bilateral nu putea da nici unei puteri posesiunea de teritorii coloniale pe bază de drepturi istorice. Anglia nu avea nici o calitate să concesioneze teritorii altora și doar o convenție europeană putea crea condițiile necesare pentru ca o ocupație să fie validată. Pe de altă parte, o cale de penetrație, precum Congo, nu putea fi cedată pentru folosința exclusivă a două națiuni; navigația pe marile fluvii africane trebuia supusă unui control internațional, extinzând asupra continentului negru principiile formulate în 1815 și aplicate pe Rin și pe Dunăre. În fine, libertatea absolută a comerțului trebuia să fie respectată în întregul bazin Congo, cheia Africii Centrale.

Propunerile lui Bismarck conveneau tuturor marilor puteri, care aveau asigurată libertatea comerțului fără nici o restricție. Pe de altă parte, Bismarck avea în vedere o apropiere

⁶⁶ J. Bruhat, *op.cit.*, p. 87.

⁶⁷ *Apud* Pinto, *op.cit.*, p. 229.

⁶⁸ J. Bruhat, *op.cit.*, p. 87.

⁶⁹ În realitate, Franța nu s-a putut bucura decât o singură dată de avantajul dreptului de preempțiune, când în 1887 a fost reglementată frontiera pe Ubangui. Franța a trebuit să admită că acest drept nu va funcționa în cazul cedării teritoriilor Statutului Independent Congo către Belgia. *Vezi* H. Brunschwig, *op.cit.*, p. 59.

⁷⁰ Pinto, *op.cit.*, p. 229.

⁷¹ J. Bruhat, *op.cit.*, p. 86.

⁷² P. Renouvin, *Histoire des relations internationales*, VI, Paris, 1955, p. 91.

de Franța, ale cărei pretenții în regiunea Congo puteau fi satisfăcute, realizând astfel izolarea ei completă în Europa și îndepărtarea sa de "linia albastră a Vosgilor"⁷³

Izolată, în condițiile în care Parlamentul englez trecea ratificarea tratatelor, Portugalia consideră că singura speranță pentru a mai obține ceva din drepturile sale era reunirea unei conferințe internaționale. La 12 mai 1884, Barboza du Bocage, ministrul de externe al Portugaliei, arătând că tratatul de la 26 februarie nu mai oferea garanții suficiente pretențiilor portugheze, Lisabona trebuia să obțină adeviziunea tuturor puterilor interesate de Africa Centrală: "Mă tem că unica soluție la o problemă atât de gravă, care să ne permită să ajungem la un rezultat viabil, este reunirea unei conferințe"⁷⁴. Guvernul portughez considera că reunirea unei conferințe va scoate Portugalia din izolare și va constitui mijlocul de a face cunoscută situația reală din Congo, existând convingerea că puterile îi vor recunoaște drepturile istorice în cadrul unei dezbateri purtate la "masa verde", unde AIC nu va fi prezentă pentru că nu avea caracter politic; până atunci, trebuia să caute căile potrivite pentru a respinge campania denigratoare dusă de Leopold al II-lea.

Răcirea relațiilor anglo-germane datorită enunțării pretențiilor Germaniei asupra Africii de Sud-Vest în aprilie 1884, situată periculos de aproape de Republicile bure⁷⁵, au determinat Portugalia să creadă că este momentul potrivit pentru a apela la oficiile lui Bismarck, pentru a presa astfel Anglia să grăbească ratificarea tratatului. Portugalia recurge la medierea Italiei, membră a Triplei Alianțe, cu mari ambiții în Africa și cu dorința unei politici de prestigiu în Europa. În contrapartidă, Italia urma să primească avantaje comerciale identice cu cele ale Angliei, promisiune ce încălca articolul 9 al tratatului anglo-portughez, care prevedea drepturi exclusive Angliei⁷⁶.

Proiectul conferinței a fost primit cu o satisfacție deosebită de Bismarck, care avea astfel șansa de a deveni arbitru problemelor coloniale din Africa Centrală și, în același timp, să impună regulile de ocupare a teritoriilor încă libere. La începutul lunii iunie 1884, cancelarul face cunoscută cabinetului britanic opoziția sa față de tratat, declarând că se alătură opiniei Portugaliei, care dorea să facă din problema Congo-ului obiectul unui acord internațional și că deja supusese atenției marilor puteri sugestia unei conferințe. În același timp, Berlinul se declara ostil pretențiilor istorice ale Portugaliei, fiind partizanul porților deschise spre Congo⁷⁷

Punctul de vedere al lui Bismarck se acorda perfect cu cel al lui Leopold al II-lea, care se angaja să respecte libertatea absolută a comerțului în teritoriile AIC, odată ce acestea vor fi recunoscute ca stat suveran de către marile puteri. Într-o scrisoare personală adresată lui Bismarck la 12 iunie 1884, el dorea o înțelegere între Londra și Paris, care ar fi permis "realizarea imediată și definitivă a unui stat independent în Africa Ecuatorială"⁷⁸. Foarte abil, el sugera calea de a se ajunge la o înțelegere, amintind că bazinul Congo interesa toate marile puteri comerciale, prin situarea sa în inima Africii. În condițiile în care o singură putere ar fi ocupat zona, urmarea firească ar fi fost exploatarea exclusivă; dimpotrivă, dacă s-ar fi constituit un stat independent, acesta ar fi fost garantul libertății comerțului și al navigației⁷⁹. Astfel, prin

⁷³ R. Poidevin, J. Bariéty, *Les relations franco-allemandes, 1815-1975*, Paris, 1978, p. 139.

⁷⁴ Pinto, *op.cit.*, p.242.

⁷⁵ D.K. Fieldhouse, *Les Empires coloniaux à partir du XVIIIe siècle*, Paris, Bordas, 1973, p. 188.

⁷⁶ Pinto, *op.cit.*, p.243.

⁷⁷ P. Renouvin, *op.cit.*, p. 91-92.

⁷⁸ *Apud* J. Bruhat, *op.cit.*, p. 88.

⁷⁹ *Ibidem*.

propunerea sa, care convenea tuturor marilor puteri printr-o rezolvare neutră, Leopold al II-lea a oferit cheia soluționării problemei Congo-ului. Din acest motiv, prin convenția de la Bruxelles (la 8 noiembrie 1884) Germania recunoaște AIC, pavilionul său – drapelul albastru cu o stea de aur în centru – fiind considerat “al unui stat prieten”⁸⁰, cum deja o făcuseră SUA și Franța.

Londra abandonează cu ușurință ratificarea tratatului anglo-portughez, în condițiile în care libertatea comerțului și a navigației în Congo erau garantate de Bismarck, dar și pentru a evita pericolul unei izolări la viitoarea conferință internațională. Portugalia ajunge în situația de a pierde de două ori: o dată prin neratificarea tratatului și a doua oară, prin detumarea scopurilor conferinței propuse de ea. Aceasta a însemnat falimentul principiului posesiunii fondate pe dreptul istoric, înlocuit cu teoria ocupației efective, care va aduce mari prejudicii Lisabonei în Africa⁸¹

La rivalité européenne dans le basin de Congo avant de la Conférence colonieles de Berlin Résumé

Le plus important événement pendant 1880-1890 en ce que concerne l'activité colonieles, a été la dispute pour l'Afrique, événement lié ceux intérêt pour le Congo. La lutte pour le Congo apparesse simultanement sur les deux plans: sur le plan local en Afrique et sur le plan diplomatique en Europe. La ratification du tratat Makoko par le parlement français en 1882 a marqué l'internationalisation de la problème de Congo

Bismarck, le plus grand politicien de l'Europe, a eu l'initiative, à l'accord de la France, de convoquer tous les compétiteurs pour établir un code pour la partage de l'Afrique dans un Conférence coloniale à Berlin, en 1884.

⁸⁰ H. Brunshwig, *Mythe...*, p. 69.

⁸¹ Pinto, *op.cit.*, p. 247.